Doc. Dr HENRYK BUKOWIECKI
Warszawa.

Farmakopea Krakowska Jana Woyny z r. 1683

Pharmacopoea Cracoviensis by Jan Woyno, 1683.

W ocalałej ciudem Bibliotece Miejskiej w Gdańsku zachował się prawdopodobnie jedyny już egzemplarz wydanej w r. 1683 Farmakopei Krakowskiej Jana Woyny, naczelnego lekarza Króla Polskiego, profesora Akademii Lubelskiej.

Farmakopea ta została wydana, już po śmierci autora, przez jego ucznia D. M. Matthię z lekarskiej rodziny Matthiów, z których jeden (Piotr Matthia) był lekarzem w Końskowoli u Radziwiłłów.

D. M. Matthia wdzięcznie wspomina swego mistrza, któremu „omnia — praeter Deum- eruditionis debet rudimenta“. Wydawca jest jednocześnie autorem łącznie z Farmakopeą Krakowską drukowanych Experimentorum medicochymicorum decades tres, pisanych w latach 1679, 1680 i 1681. Do wymienionych dekad Matthia dodaje Observationes medicochirurgico-chymico-anatomico-curiosae.

Choć wspólna jest karta tytułowa prac obu autorów (vide odbitka fotograficzna), to jednak paginacja tekstów jest oddzielna.

Fotografia karty tytułowej

Farmakopea Krakowska liczy 147 stron (łącznie ze stroną tytułową), a zaś Matthiowe Dekady i Obserwacje stron 109, z czego

na Dekady przypada 71 stron. (Obserwacje ilustrowane są 6 tablicami rysunków). Obie prace drukowane są we Frankfurcie, mają format „dwunastki“ („in duodecimo“), zachowały się w stanie doskonałym, oprawione są w pergamin łącznie z 5 pracami innych autorów, lekarzy i farmaceutów, tworząc tom zwany w języku bibliotekarzy „klockiem“ (o sygnaturze: XIX. d. 60).

Pharmakopea Cracoviensis zaczyna się od słów: In nomine Jesu; układ ma ona alfabetyczny, pisana jest stylem b. lakonicznym. Woyno daje szczegółowe przepisy jedynie w przypadku leków nowych, których w części sam jest autorem. Po wskazówki do przyrządzania leków pospolitych lub dobrze znanych odsyła do będących wówczas w użyciu farmakopej. Często Woyno cytuje Dispensatorium Augustanum, Londinense, Suecicum, Danicum, powołuje się na farmakopeę rzymską, amstelodameńską itd. Z naszych lekarzy — uwzględnia przede wszystkim przepisy kilku Matthiów i krewniaka swego Krystiana Woyny. Nie podany jest jednak autor interesującego preparatu Spiritus Castorei Cracoviensis. W skład tego spirytusu wchodzi: Castoreum, Anacardium, Asa foetida i Styx liquidus. Jedynie pierwszy z tych składników był pochodzenia krajowego (Castor Fiber L. nie był zapewne taką jak dziś rzadkością u nas), natomiast drugi musiał być dostarczony z Ameryki, gdzie rośnie Anacardium occidentale L.; trzeci przybył z Persji bądź Afganistanu, gdzie jest ojczyzna Ferula Asa foetida L.; czwarty wreszcie składnik importowano z Azji Mniejszej, gdzie na południowym zachodzie rośnie Liquidambar orientalis Miller. Wspomniany Spiritus Castorei Cracoviensis bardzo przypomina podane w manuale Podbielskiego i Rostafińskiego Guttae antihystericae, do dziś stosowane.

Jak pracowitym był aptekarz krakowski, od którego farmakopea ówczesna żądała przygotowania niemal 100 spirytusów (ilość innych preparatów są równie wysokie)!

Poniżej podaję listę już zidentyfikowanych roślin lekarskich, rodzimych i obcych, które składały się na przebogaty arsenał środków leczniczych naszych aptek w końcu XVII w. (wg Farmakopei Krakowskiej).

1. Cupressaceae

1. Cupressus sempervirens L.
2. Tetraclinis articulata (Callitris quadrivalvis V.)
3. Juniperus communis L.
4. Juniperus Sabina L.

2. Abietaceae
 5. Agathis Dammara Rich.
 6. Pinus silvestris L.
 7. Pinus succinifera (Göppert) Conventz
3. Betulaceae
 8. Betula verrucosa Ehrh.
4. Juglandaceae
 9. Juglans regia L.
5. Piperaceae
 10. Piper longum L.
 11. Piper Cubeba L. filz
6. Santalaceae
 12. Santalum album L.
7. Polygonaceae
 13. Rheum palmatum L.
8. Euphorbiaceae
 14. Euphorbia resinifera Berg
9. Hamamelidaceae
 15. Liquidambar orientalis Miller
10. Myristicaceae
 16. Myristica fragrans Houthuyn
11. Aristolochiaceae
 17. Asarum europaeum L.
12. Lauraceae
 18. Cinnamomum Camphora (L.) Nees et Eberm.
 19. Cinnamomum Cassia (N. v. Essenbeck) Blume
 20. Laurus nobilis L.
 21. Sassafras officinale Nees v. Essenbeck
13. Ranunculaceae
 22. Paeonia officinalis Retz
 23. Helleborus niger L.
14. Papaveraceae
 24. Papaver somniferum L.
 25. Papaver Rhoeas L.
 26. Chelidonium majus L.

15. Cruciferae

27. *Nasturtium officinale* R. Br.28. *Cochlearia officinalis* L.

16. Violaceae

29. *Viola odorata* L.30. *Viola tricolor* L.

17. Guttiferae

31. *Hypericum perforatum* L.32. *Garcinia Hanburyi* Hooker fil.*Garcinia Roxburghii* Engler*Garcinia pictoria* Engler

18. Rosaceae

33. *Rosa gallica* L.34. *Rosa centifolia* L.35. *Prunus amygdalus* Stokes

19. Mimosaceae

36. *Acacia Senegal* (L.) Willd.

20. Papilionaceae

37. *Cassia acutifolia* Delile*Cassia angustifolia* Vahl.38. *Astragalus* sp.39. *Glycyrrhiza glabra* L.40. *Melilotus officinalis* (L.) Desr.41. *Pterocarpus santalinus* L. fils.

21. Myrtaceae

42. *Jambosa caryophyllus* (Sprengel) Niedenzu

22. Malvaceae

43. *Malva silvestris* L.

23. Zygophyllaceae

44. *Guajacum officinale* L.*Guajacum sanctum* L.

24. Rutaceae

45. *Ruta graveolens* L.46. *Citrus Aurantium* L.47. *Citrus medica* Risso

25. Burseraceae

- 48. *Commiphora molmol* Engler
- 49. *Boswellia Carterii* Birdwood
- 50. *Protium heptaphyllum* (Aubl.) L. March.
- 51. *Canarium commune* L.
Canarium luzonicum A. Gray

26. Anacardiaceae

- 52. *Anacardium occidentale* L.
- 53. *Pistacia lentiscus* L.

27. Umbelliferae

- 54. *Carum Carvi* L.
- 55. *Pimpinella Anisum* L.
- 56. *Foeniculum capillaceum* Gilib.
- 57. *Petroselinum sativum* Hffm.
- 58. *Archangelica officinalis* Hffm.
- 59. *Levisticum officinale* Koch
- 60. *Imperatoria Ostruthium* L.
- 61. *Ferula Asa foetida* L.
Ferula Narthex Boissier
Ferula Scorodosma B. et T.
Ferula foetida Regel
- 62. *Ferula galbaniflua* Bossier et Buhse
Ferula rubricaulis Boissier
- 63. *Dorema Ammoniacum* Don.
- 64. *Opopanax Chironium* Koch
Opopanax persicum Boiss.

28. Ericaceae

- 65. *Vaccinium Myrtillus* L.

29. Styracaceae

- 66. *Styrax tonkinense* (Pierre) Craib
Styrax bensoides Craib

30. Convolvulaceae

- 67. *Ipomoea Turpethum* R. Br.

31. Boraginaceae

- 68. *Borago officinalis* L.
- 69. *Pulmonaria officinalis* L.

32. Solanaceae

- 70. *Hyoscyamus niger* L.
- 71. *Physalis alkekengi* L.

33. Scrophulariaceae

- 72. *Veronica officinalis* L.

34. Labiatae

- 73. *Rosmarinus officinalis* L.
- 74. *Lavandula officinalis* Chaix
- 75. *Salvia officinalis* L.
- 76. *Melissa officinalis* L.
- 77. *Thymus capitatus* Lk. (*Thymus creticus* Brot.)
- 78. *Thymus serpyllum* L.
- 79. *Origanum Majorana* L.
- 80. *Origanum Dictamnus* L.
- 81. *Hyssopus officinalis* L.

35. Gentianaceae

- 82. *Gentiana lutea* L.
- 83. *Centaurium umbellatum* Gilib. (*Erythraea Centaurium* [Pers.]

36. Oleaceae

- 84. *Fraxinus ornus* L.

37. Caprifoliaceae

- 85. *Sambucus nigra* L.
- 86. *Sambucus Ebulus* L.

38. Valerianaceae

- 87. *Valeriana officinalis* L.

39. Cucurbitaceae

- 88. *Bryonia alba* L.
- Bryonia dioica* Jacq.

40. Compositae

- 89. *Inula Helenium* L.
- 90. *Anthemis nobilis* L.
- 91. *Matricaria Chamomilla* L.
- 92. *Tanacetum vulgare* L.
- 93. *Artemisia vulgaris* L.
- 94. *Artemisia Absinthium* L.
- 95. *Cnicus benedictus* L.
- 96. *Cichorium intybus* L.

41. Liliaceae

- 97. *Veratrum album* L.
- 98. *Aloe Perryi* Baker
- 99. *Convallaria majalis* L.

42. Iridaceae

- 100. *Crocus sativus* L.
- 101. *Iris florentina* L.
- Iris germanica* L.
- Iris pallida* Lk.

43. Zingiberaceae

- 102. *Curcuma Zedoaria* Roscoe
- 103. *Zingiber officinale* Roscoe
- 104. *Elettaria Cardamomum* Maton

44. Araceae

- 105. *Acorus Calamus* L.

Opracowanie powyższej listy pozwala odpowiedzieć na niektóre pytania, narzucające się przy jej przeglądaniu, a mianowicie:

1. Które z tych roślin i dziś, jak przed 263 laty, są w Polsce farmakopealnymi?

Są to rośliny opatrzone w tej liście liczbami: 3, 6, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 55, 56, 58, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 73, 74, 75, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 91, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105.

Ogółem 62 rośliny, podane przez Farmakopeę Krakowską z r. 1683, wchodzi do Farmakopei Polskiej (wyl. II) z r. 1937.

2. Które z tych roślin i dziś stosowane są w lecznictwie, choć Farmakopea Polska z r. 1937 nie uwzględniła ich?

Są to rośliny opatrzone liczbami: 8, 9, 17, 26, 31, 45, 96.

3. Które z roślin, podanych w liście, są egzotyczne?

W Azji Mniejszej rosną te, które opatrzone liczbami: 15, 24, 38.

W Azji poł.-zach.: 61, 62, 63, 64.

W Indiach: 12, 67, 102, 103, 104.

W Azji wsch.: 13, 18, 19, 32, 41, 51, 66.

Na Arch. Malaj.: 5, 10, 11, 16, 42. Ogółem w Azji 24

W Afryce: 2, 14, 36, 37, 48, 49, 98.

Ogół. w Afryce 7

W Ameryce: 21, 44, 50, 52.

Ogół. w Ameryce 4

4. Które rośliny lekarskie nierodzące mogły być wówczas w XVII w. hodowane w ogródkach przy aptece?

Mogły to być rośliny: 9, 22, 23, 24, 33, 34, 39, 45, 56, 57, 59, 68, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 90, 95, 101. Ogółem 26 roślin.

5. Które z podanych w liście roślin są rodzime?

Są to rośliny opatrzone liczbami: 3, 4, 6, 8, 17, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 40, 43, 54, 58, 65, 70, 72, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 105. Ogółem 32 rośliny (a exotyków było 35).

6. Które z podanych w liście roślin mają silne działanie farmakodynamiczne?

Są to rośliny: 4, 23, 24, 26, 70, 97, 99.

7. Które z podanych w liście roślin należą do: gumo-, żywico- i gumożywicodajnych?

Gumodajne są: 36 (*G. arabicum*), 38 (*Tragacantha*).

Żywicodajne: 2 (*Sandaraca*), 5 (*Copal*), 7 (*Succinum*), 15 (*Styrax*), 51 (*Elemi*), 53 (*Mastix*), 66 (*Benzoe*).

Gumożywicodajne: 14 (*Euphorbium*), 32 (*Gutti*), 48 (*Myrrha*), 49 (*Olibanum*), 50 (*Tacamahaca*), 61 (*Asa foetida*), 62 (*Galbanum*), 63 (*Ammoniacum*), 64 (*Opopanax*).

8. Które z podanych w liście roślin są aromatyczne (olejkodajne)?

Są to: 12, 19, 20, 33, 34, 42, 45, 46, 47, 54, 55, 56, 58, 73, 74, 75, 76, 81, 90, 91, 94, 100, 102, 103, 104, 105.

NB. W grupie 7. (gumy, żywice) podano 18 roślin, w grupie 8. (rośliny aromat.) podano 26 roślin. Pokażne te liczby tłumaczy się potrzebami apteki, obowiązanej do preparowania znacznej ilości przeróżnych plastrów i spirytusów (właściwością Farmakopei Krakowskiej są oryginalne t. zw. Spiritus oleosi).